

BOHUSLÄN

Munkedals- bygd

N:r 1

1980

Årg 11

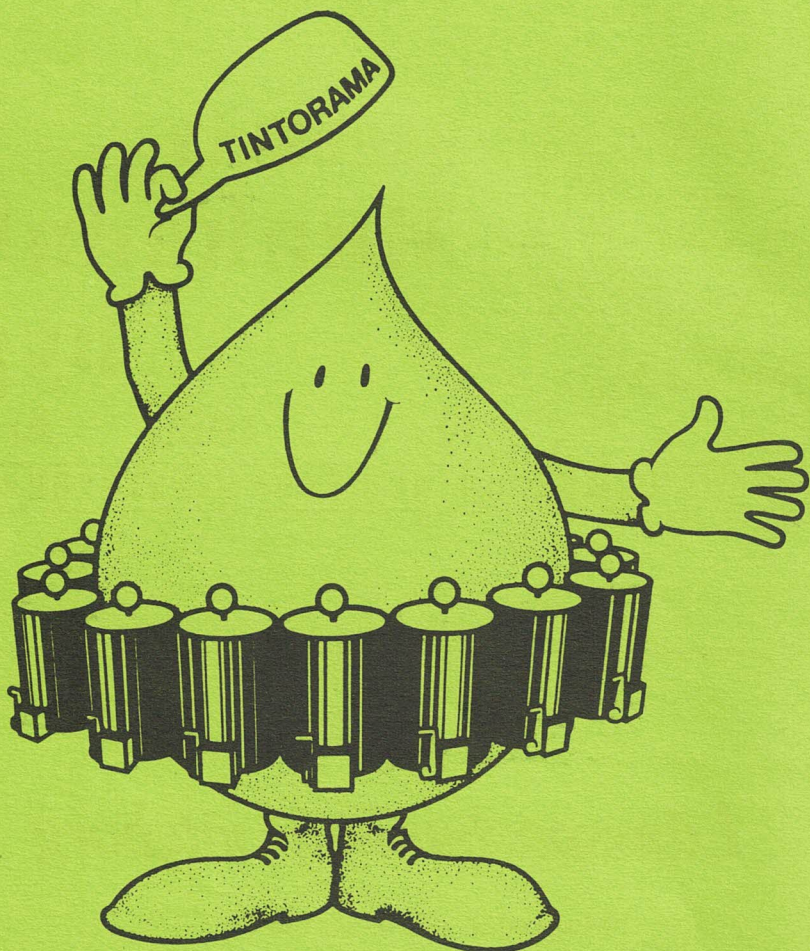
MUNKEDALS HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING

Länssparbanken Göteborg

Munkedal, tel. 0524/104 36

**GYNNA ANNONSSÖRERNA I
MUNKEDALSBYGD!**

FÄRGSERVICE

MUNKEDAL Tel. 104 09

FÄRG

TAPETER

MATTOR

Munkedals fornminnes-och
hembygdsförenings styrelse
och kommitéer 1980

Jean Ohlsson, ordförande
Alfred Carlsson, v. ordför.
A.L. Rasmusson, kassör
Aina Karlsson, ledamot
Greta Eriksson, ledamot
Ernst Johansson, ledamot
Henry Gilmsjö, ledamot

Styrelsesuppleanter
Helge Melin, Anna-Stina Eriksson, Stig Schultz,
Ernst Eriksson och Rolf Olsson.

Revisorer

Torsten Hermansson och Holger Claesson
Suppl: Hilding Hagberg och Bertil Karlsson

Hobbyverksamhet och sykrets:

Asta Johansson, Astrid Östlund och Irma Sahlin

Byombud: För Foss, Alfred Carlsson och Ragnar
Sahlin, för Häby Åke Hedlund samt för
Valbo-Ryr Ruht Aldegren.

Kommitterade för Örnebacka museum: Alfred Carl-
sson, Ernst Johansson, Ragnar Sahlin och Helge
Melin.

Kulturverksamhet: Anna-Stina Eriksson, Alfred
Carlsson och Helge Melin.

- o - o - o - o - o - o - o - o - o - o -

Svenska Flaggans dag firas i år på Kaserna.

En bussresa ställs i utsikt under våren till
Lidköping.

Enligt Lag om Fornminnen, bör den s.k. Sten-
bron skyddas för framtiden med tanke på dess
historiska värde. Årsmötet beslöt tillställa
länsantikvarien en skrivelse i ärendet.

Wiknerspelet, som visats i teaterform 1971,
bör återkomma, om möjligt 1981.

Wiknerspelen sker i år som vanligt den 21/6
Gökotta äger rum på Kaserna den 15/5

En träff på Kaserna sker i slutet av maj, där
angränsande hembygdsföreningar kommer att in-
bjudas.

En 40-årig händelse i Munkedalsbygd.

År 1939 eller 1940 företog Fornminnesföreningen i länet, en utfärd på historiska platser och besökte bl.a. Munkedal. Exkursionen föranledde Karl Foss i anledning av besöket, utge ett häfte betitlad "Nya visor" och samtliga med anknytning till trakterna av samhället i Munkedal. Här återges en av de många visorna Calle har författat:

Från forna dar finns ännu kvar, mång ting i våra nejder
som under åren skyddats har, och vittne bär om fejder.
Var bautasten som här man ser, har rests åt den som här föll
ner, i ärlig strid man slåss ej mer, nu har man bombmaskiner.

I forna tider levde här, i socknen våra fäder
och därom märken bär, som säkert forskarn gläder.
Hällristningar man upptäckt har, och hällekestor finns kvar
Guldkisteröset också har, vid Sommartorn man funnit.

Vid Spelehögen säges att, musik man ofta hörde,
där spelades varenda natt, och sömnen säkert störde.
Och Tjuvehögen finnes här, en kung och drottning ligger där
och vid vår gamla kyrka lär, kung Östen fått sin bane.

Här Pontus Wikner verkat har, en del utav sin levnad.
Hans kära stuga än står kvar, där härskar ro och trevnad,
och där finns trädet han höll kär, fast det av stormen
stympat är, till Wikner-stenen här, turisterna ofta vandrar.

Vid Gamla Bruket rest man har, en mängd av gamla stenar,
de förut stått båd här och var, i socknens alla delar.
De gamla husen där finns kvar, men vattenhjulet tystnat har
nu vattnet andra vägar tar och giver bröd åt folket.

Här låg tre kvarnar och en såg, som drevs av vattnet strida
en smedja även här det låg, där spik man brukat smida.
Ett varumärke hade man, som än idag man skåda kan, det hit-
tas lätt av forskarn van, det finns på Järntorgsbrunnen.

Det gamla Munkedal jag har, i korta drag beskrivit
av minnen ifrån forna dar, en liten skildring givit,
ni forskare nog finner här, en del som av intresse är,
vi hoppas att ni trives här, vid munkedalsbesöket.

Calle Foss skrev under sin levnad omkring 2.000 visor
och var en uppskattad underhållare av stora mått. Under
många år ledde han barnprogrammen i Folkparken och upp-
trädde flitigt vid fester och andra sammankomster. Han
uppbär även rollen som H.J. Nordberg i "Wiknerspelet".
Karl Foss gick ur tiden år 1976.

Foss socken och

M u n k e d a l.

En rapsodi av G. Alvar-Lind.

G. Alvar-Lind år 1911

En historisk händelse inträffade 1157, då kung Östen dräptes på det s.k. Galgeberget och fortfarande finns den källa kvar, som runnit upp ur jorden, på den plats där kungen dödades.

Källan kallas S:t Östens eller Heliga Korskälla. Den finns öster om Foss k:a och en annan vattenkälla finns väster om kyrkan i dalgången nedanför Foss k:a. Kyrkan är, enligt Snorre Sturlasson invigd åt Johannes döparen.

I Foss socken hade år 1317, kung Håkan V till S:t Mikaelsskapelle i Tönsbergshus, skänkt $\frac{1}{2}$ markaböl i Torreby. Och till biskopsstolen i Oslo hörde 1396 en del av gården Röd.

En stor del av de gårdar, som funnos på denna tid (för cirka fem sekler tillbaka) finns fortfarande kvar och i gott stånd, såsom Kamstorp, Närestad, Stene, Lycke, Björid, Hede, Brevik, Frötorp, Röd, Smedberg, Skree och Jermunneröd. Till Dragsmarks kloster hörde enligt anteckning för år 1604, gårdarna Munkedal, Stale, Kvistrum Kvarndal samt Skälleröd.

Kvistrum är bekant för en uråldrig tingsplats. I ett hus intill gästgivargården satt författarinnan Emelie Flygare-Carlén och skrev sin bekanta bok "Skjutsgossen". Ovanför gästgivargården finns det nya tingshuset, bohusläns största och dyrbaraste i sitt slag.

Vid sockengränsen och däromkring.

Munkedals AB har ägt tvenne ångare, Vulcanus och Munkedal. Vulcanus var på 42 registerton, inköptes 1886 och trafikerade traden Munkedal - Göteborg. Kapten var N.A. Johansson. Vid en kollision med det engelska fartyget Livorno den 6 dec 1889, sjönk fartyget men bärgades och såldes till Danmark. Olyckan inträffade vid Knippelholmen utanför Göteborg.

Bruket beställde sedan en båt på 100 tons dräktighet på Eriksberg varv 1896 och som fick namnet Munkedal. Den gjorde 10 knop och transporterade pappersprodukter till Göteborg. Restiden utgjorde cirka sex timmar. Fartyget ombyggdes senare och fick namnet Bremö.

Emellan Röd och Sämstad, över Ferleffjorden, fanns båtskjuts så sent som 1904 och sjötaxan utgjorde sommartid för en person 50 öre, för två till fyra personer 80 öre och för varje överskjutande person 20 öre. Under övriga delen av året, höjdes priset med 20 öre för en person och för flera med 10 öre. Detta under förutsättning att fjorden var någorlunda isfri, annars var farleden stängd.

I Munkedal fanns på 1850-talet tre mjölkvarnar, färgeri, klädesstamp och bränneri.

1820 och åren därefter, anlades det s.k. "gamla bruket" som drev järnverk och stångjärnshammare med tysk härd. Vid anläggningarna drevs fallvattnet i tre steg och kraften drev såg, kvarn och spiksmedja.

Upplagsplats för sågat virke, fanns vi Sunningen, nära järnvägsbron. Härifrån forslades de lastade pråmarna med trävaror till älvens mynning, där de lastades över till skepp, som ankars upp i Saltkälleffjorden. 1894 byggde bruket egen järnväg med en spårvidd av 0.600 m och en längd av 5.6 km. Det fanns fyra ånglok och den mångomtalade "Ettan" var med på jungfruturen den 12 augusti 1895.

Hamnen utbyggdes 1946 - 1948 till elva meters djup.

Karl X Gustav utfärdade 1658 direktiv om att Kviströms bro, som är belägen i en ravin genomskuren av älven, skulle ha en garnision även i fredstid. Direktivet troligen föranledd av oroligheter i närliggande landskap och med tanke på Bohusläns förening med Sverige 1658.

Om kviströmsälven heter det år 1742 av Linnés lärjunge P. Kalm, att i Kviströms å, är det likväl ett skönt laxfiske. Dragsmarks kloster ägde laxfisket i kviströmsälven på 1300-talet.

Bland 3.000-åriga ristningar.

En kultepok, kan man kalla de otaliga teckningar, som utförts på blanka hållar, utmed bohuskusten och andra områden. De flesta ristningarna har tolkats som symboliska figurer, en religiös kult, som kom till uttryck i de facsinerande teckningar, vi överallt möter i landskapet. Socknen Tanum, äger enbart inom sin sockengräns cirka 300 teckningar. Dessa är utförda på blankslipad granit medan några i andra delar av landskapet har ristningar på gnejs, exempelvis på gården Lökeberg i Foss. Säkertligen finns många fler figurer i omgivningarna som äro täckta av jordlager och ännu inte "hittats" för friläggning.

Tolkningen av samtliga ristningar torde ändock vara svårtydd. Kanske en magisk innebörd, som skulle besvärja naturmakterna till god skörd och stridslycka, ty fejderna var många bland våra förfäder. I Tanum finns fyra större hållristningar: Vitlycke, Aspeberget, Fossum och Litsleby, den sistnämnda besökt av hembygdsföreningen i Munkedal, september 1979. Vid Litsleby är den mäktige spjutbäraren inhuggen, två meter hög och ristad över föregående motiv.

Bland insända bidrag till hembygdsföreningen, finns anteckningar från J. Jonasson, Vinbräcka i Brastad om ristningar på Stångenäs, m.fl. "Bland ristningarna kunde större manliga figurer räknas som gudar men även kvinnor räknades för gudomliga, men dessa förekommer mera sparsamt. På gården Backa i Brastad finns en mäktig ristning, den är ca 1.50 lång, han håller en lyftad hammare, men han hotar ingen, där han står. Folket i bygden kallar honom för skomakare.

Figuren vid Backa, omnämnes i nordisk litteratur år 1627 och blev då undersökt och beskriven av en dansk arkiolog. Den fanns även avbildad vid göteborgsutställningen år 1923 tillsammans med lökebergsristningen i Foss. Ristningens märkligaste detalj, är den stora bilden på en gran i den vänstra delen samt närmare ett 30-tal skepp samt många skålgropar. Hållristningarna äro ytterst märkliga fornminnen i skilda delar av landet. I Bohuslän, har vi blivit rikt begåvade med dessa konstnärliga mästerverk. De äro en gammal kultur, väl värda att akta och värda, så långt möjligt är, en skatt för framtiden."

A.C.

Rapsodi, fortss.

Strax ovanför Munkedals bruk finna vi torpet Kaserna, där Pontus Wikner tillbragte sin barndom. Pontus Wikner, filosof, tänkare och skriftställare, var även universitetslärare, föddes på gården Kikerud i Valbo-Ryr 1837, men kom vid nio års ålder till Kaserna. Wikners skoluppfostran bekostades av dåvarande ägaren till Munkedals bruk, kronofogde Herman Julius Nordberg, under vilken Wikners fader, Peter Wikner, var torpare och sedermera gårdsrättare.

På 1840-talet innehades Munkedal till en början av bröderna Gustaf Åke och Johan August Knut Belfrage, båda söner till major Å.G. Belfrage. Munkedals bruk taxerades år 1847 till 45.000 rdr. banco men såsom lantegendom hade den mindre värde. År 1871 bildades Munkedals Aktiebolag och driften utgjordes härmed att omfatta pappers- och trämassefabrik från att tidigare utnyttjats som järn- och smidesmanufaktur i de gamla fallen. Brukets specialitet har varit spännpapp med dess vaumärke "Munken".

Foss bildar tillsammans med Häby, ett pastorat sedan 1921. Till samma gäll hörde före nämnda årtal även Svartehorg. Foss kyrka är som tidigare antytts uråldrig och har under årens lopp, genomgått väsentliga förändringar. En större reparation gjordes på 1890-talet och en genomgripande restaurering skedde 1929, varvid bl.a. innertaket dekorerades med symboliska bilder av konstnären Kristian Lundstedt i Göteborg. I Munkedal planeras ett kapell på egendomen Moe, vartill tomt skänkts av framlidne hem.äg. Gottfrid Winberg.

Och G. Alvar-Lind avslutar sin rapsodi sålunda: Just nu står sommaren i sin fulla prakt, trafiken från Dalsland och Norge som går genom samhället är påtaglig, vid Gärvik, Munkedals hamn och Saltkällan råder ett rörligt badliv i Gullmarens goda vatten och trakten är mycket besökt av campare. En idealisk sommarlats .

= = = = =

Mera från Kvistrum

Saxat ur Fehr Kalms resa genom Västergötland och Bohuslän. 1742.

"Bävrar skola, som åtskilliga här på orten berättade, i forna tider varit i stor myckenhet i Kvistrums älv, så att på många ställen den ene bäverbyggningen varit bredvid den andre, men sedan sågkvarnar blivit där upprättade, hava de försvunnit, så att nu sällan ses någon. Folk berättade, att de förr varit en plåga och att de sågat ner päronträd i trädgård intill älven. Tre stycken bävrar hade oskadligt gjorts".

DEN GAMLA BRON
VID MUNKEDALSFALLET

Bild av Stenbron

Hur gammal kan den gamla Stenbron vara som människor dagligen ser i blickfånget, vilken håll man kommer från. Någon som helst urkund har inte stått till buds, även om en sådan möjligen finns bevarad. Det är emellertid ett byggnadsverk av högt värde och är en detalj i samhällsbilden som inte får förstöras i framtiden.

Vid hembygdsföreningens årsmöte nyligen, antogs en resolution att i första instans, till Länsantikvarien begära skydd för bron över munkedalsälven. Härvid åberopas § 1-2 samt 4-5 i Lag om Fornminnen av 1942. Enligt skrivelsen, är Stenbron belägen ca 500 meter uppströms Munkedals Pappersbruk och vid direktörbostadens omedelbara närhet, tillhörande Munkedals Aktiebolag. I skrivelsen nämnes vidare, att bron anses ha stort historiskt värde och bör ställas under lagens hägn.

Stenbron har någon gång breddats, när vet ingen med bestämdhet. Denna ökning av vägbredden syns endast underifrån och måste ske vid lågt vattenflöde. Bron hade under långa tider en position som förbindelselänk mellan Nedre Lycke och Munkedalsgård. Samtidigt utgjorde bron samfärdsellänk mellan Munkedal - Kviström och Munkedal - Hedekas. Den nyttjas numera sparsamt sedan den nya bron tillkomst under 1940-talet. Stenbron utgör ett vackert inslag strax nedanför den välbyggda herrgården och från brokrönet syns den höga skorsstenen från pappersbrukets anläggningar.

a.

1930 - 1980

För femtio år tillbaka, såg det helt annorlunda ut i den trakt vi brukar kalla hembygd. Förändringar i samhällsbilden sker oupphörligt och områden som brukades som åker, är numera att anses som bostadsområden. Minnesgoda munkedalsbor, drar sig säkert till minnes de stora förändringar som skett under alla dessa år.

Vintern 1929-30, kännetecknades för att vara en relativ mild årstid. Under januari månad följt åtskilligt med snö, men det mesta av härligheten hade försvunnit i slutet av månaden och i början av februari. Mars månad var det barmark men hårt nattfrost förekom ibland. I april kom blötsnö men blev som vanligt inte länge kvar. Våren blev delvis varm med många soldagar och sommaren blev likaså solig och skön med rikliga skördar för socknens lantmän. Under juli månad försvårades bärgningen av höskörden genom ihärdigt regnande. - Mitt på sommaren öppnades en ny affär av konsumtionsaffären där centrum nu är beläget. Den tidigare butiken hade inrymts i Schlbergs fastighet. Kostnaden för den nya byggnaden uppgavs till 65:000 kr. Men året var ju 1930.

+ _ + _ + _ + _ + _ + _ + _ + _ + _ + _ + _ +

SMÖRKULLEN.

Ett apropå till hembygdsföreningens utflykt till Smörkullen i oktober 1979.

Du reser dig fjällhög mot himmel blå,
där Gullmarens djupgröna sjöar gå
mot gråa, tvärbranta hållar.

Du gyllenröd står, majestätisk, brant,
då skimret bestrålar din hjässa grant
i sommarens solröda kvällar.

Jag stod mången soldag där högt på ditt krön
och skådade ut öfver Gullmarn och sjön
vid Lysekils klippiga stränder.
Du tjugande Gullmar, med mäktiga stup,
med klargröna sjöar och svartgröna djup,
min hänförda kärlek du tänder .

Rättelse På sidan 6 står angivet att Wikner kom till Kas-
erna vid nio års ålder. Rätt angivelse skall vara vid 1 år

färskt gott bröd

Köp brödet hos

Blomqvist
BAGERI AB

Strömstadsvägen 9 Munkedal Tel. 100 97, 102 36, 103 33

S T Ö D

Hembygdsföreningen genom att ingå
som medlem

Årsavgift 10:— per person

Beloppet kan lämpligen insättas på post-
girokonto 58 23 49 - 7

eller bankgirokonto 665—7480

Tidskriften Bohuslän—Munkedalsbygd utdelas
i regel 4 ggr pr år till medlemmar och intres-
serade. Tidigare utgivna medlemsblad kan fritt
erhållas i mån av tillgång.

Adress: Hembygdsföreningen, 450 50 Munkedal.

MUNK-RESOR

TEL. 11079

**Ordnar resan när Du önskar
Humana priser, god service
fina helturistbussar.**

**MUNKEDALS
OMNIBUSSTRAFIK**

**Ska Ni åka
buss till något ställe?**

RING 11726

så ordnar vi det.